

Μάθημα 21ον

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΑΙ (ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ)

«Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»

(Ματθ. κη', 19).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

1. Εἰσαγωγή. «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω & οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης».

2. Τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία τραυματισμένη εὐαγγελίζεται. Οἱ πρῶτοι ἱεραπόστολοι καὶ «εὐαγγελισταί». Ἡ ἀνακαινιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου.

3. Αἱ ἱεραποστολαὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Εὐρὺ δίκτυον ἱεραποστολῶν. Λόγοι τοῦ André Maurois καὶ τοῦ Vasiliev. «Βρεφικὸς πολιτισμὸς». Ἀληθὲς θαῦμα. Λόγοι τοῦ Diehl. Ἀνατολὴ καὶ Ἀφρική. Σκυθία, Περσία, Φοινίκη. Οἱ Τζάνοι. Συρία, Μεσοποταμία, Ἀραβία. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀράβων. Ἐπιδράσεις ἐπὶ τῶν Σελτζούκων, Ὀθωμανῶν Τούρκων καὶ Μογγόλων. Σλαῦοι. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Ἐκπολιτιστικὸν ἔργον. Τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον εἰς τὴν Ρωσίαν. Θεόδωρος Καντερβουρίας. Ἡ αὐλὴ τοῦ Μ. Καρόλου. Ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐν Γερμανίᾳ.

4. Πρακτικὴ ἐφαρμογή. Μόνον ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκπορεύεται ἡ ἀληθὴς ἐκπολιτιστικὴ καὶ ἐξημερωτικὴ δύναμις.

1. Εἰσαγωγή.

Ὅταν εἰς τὸ βον μάθημα ὠμιλήσαμεν διὰ τὴν δύναμιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀνεφέρθημεν εἰς τὸν διὰ τῶν αἰώνων θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν θαυμαστήν, παρὰ τοὺς διωγμούς, ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Ἡ ἐξάπλωσις ἀκριβῶς αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὅποῖον εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων της. Πάντοτε εἰς τὰ ὦτα τῶν γνησίων χριστιανῶν ἀντηχοῦν οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου:

«Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· ἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποιμὴν, εἰς ποιμήν» (Ἰωάν. ι', 16). Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κυρίου πάντοτε ἀπετέλεσαν καὶ ἀποτελοῦν τὴν κινητήριον δύναμιν τῶν φαλάγγων τῶν ἱεραποστόλων, οἱ ὅποιοι ἐκόμισαν καὶ κομίζουν τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς «ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου» καθημένους λαούς.

2. Τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον μαζὶ μὲ τὴν φιланθρωπίαν καὶ τὸ μαρτύριον χαρακτηρίζει τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν. «Μέσα εἰς τὴν συνεχῇ λαίλαπα τοῦ διωγμοῦ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία εὐαγγελίζεται. Τραυματισμένη ἐκάστοτε καὶ ματωμένη δὲν κάμπτεται. Τρέχει νὰ φέρῃ τὸ φῶς εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Εἶναι θαῦμα ἐξαιρετικὸν πῶς, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τοῦ αἵματος καὶ τῆς πάλης, τὸ Εὐαγγέλιον κηρύσσεται εἰς τόσας χώρας: εἰς τὴν Ἑλλάδα, Καππαδοκίαν, Πόντον, Ἀσίαν, Παμφυλίαν, Φρυγίαν, Ἀρμενίαν, Μεσοποταμίαν, Συρίαν, Αἴγυπτον, Ἀραβίαν, Ἀφρικὴν, Πάρθους, Μήδους, Ἐλαμίτας, Ἰνδούς, Ρωμαίους, Γέτας, Μαυριτανούς, Ἰσπανούς, Γαλάτας, Βρεττανούς, Σαρμάτας, Δάκας, Γερμανούς, Σκύθας καὶ τόσους ἄλλους λαούς»¹.

Πρῶτοι ἱεραπόστολοι καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ πνεύματος τῆς παγκοσμιότητος καὶ οἰκουμενικότητος τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν οἱ Ἀπόστολοι. Μετὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν πῶς διεδόθη ὁ Χριστιανισμός; Μὲ ὑπέροχον ἀπλότητα ἀπαντᾷ ὁ Εὐσέβιος: «Πλεῖστοι τῶν τότε μαθητῶν (Χριστιανῶν) σφοδρότερω φιλοσοφίας ἔρωτι πρὸς τοῦ Θεοῦ λόγου τὴν ψυχὴν πληττόμενοι, τὴν σωτήριον πρῶτον ἀπεπλήρουν παρακέλευσιν, ἐνδεέσι νέμοντες τὰς οὐσίας, ἔπειτα δὲ ἀποδημίας στελλόμενοι ἔργον ἐπετέλουν εὐαγγελιστῶν»². Ὡστε κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Εὐσεβίου οἱ ἱεραπόστολοι, οἱ ὅποιοι ἔθετον ἑαυτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἦσαν πολλοί. Εἶχον σφοδρὰν ἀγάπην πρὸς τὴν φιλο-

1. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, Ἡ Ἐκκλησία τῶν μαρτύρων, σελ. 73.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 78.

σοφίαν τοῦ Θεοῦ λόγου. Ὡστε ἡ ψυχὴ των ἐθερμαίνεται ἀπὸ τὴν φλόγα τοῦ ἱεραποστολικοῦ ζήλου, ἀπὸ τὸν πόθον τῆς διαδόσεως τοῦ φωτός. Μὲ τὸν πόθον αὐτὸν ὡς ἐφόδιον διένεμον εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰς περιουσίας των καὶ οὕτως ἐλεύθεροι καὶ εὐζωνοὶ ἀπεδύοντο εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδημίας. Ἀλλὰ καὶ πᾶς πραγματικὸς Χριστιανὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ἐγένετο εἰς ἱεραπόστολος: Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν εὗρισκε τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἀνεπαύετο, ἐὰν δὲν τὴν ἔδιδεν εἰς τοὺς φίλους του, τοὺς συγγενεῖς του, τοὺς συνεργάτας του. «Καὶ τὸ σπουδαῖον εἶναι, ὅτι ὅλοι συμμετεῖχον εἰς αὐτὴν τὴν ἱεραποστολήν, ἀκόμη καὶ οἱ πτωχότεροι καὶ οἱ πλέον περιφρονημένοι. Οἱ δοῦλοι πρὸς τοὺς συνδούλους των, οἱ ναῦται εἰς τὰ λιμάνια, ὅπου ἀπεβίβαζοντο, οἱ ἔμποροι πρὸς τοὺς πελάτας των, οἱ φυλακισμένοι πρὸς τοὺς δεσμοφύλακας, οἱ στρατιῶται πρὸς τοὺς συστρατιῶτας των»¹.

Περὶ τῆς ἀνακαινιστικῆς ἐπιδράσεως τῆς ἱεραποστολικῆς αὐτῆς δράσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐγένετο ἤδη ἀρκετὸς λόγος εἰς προηγούμενα μαθήματα. Ὡς λέγει χαρακτηριστικῶς ὁ Χρυσόστομος, οἱ χριστιανοὶ ἱεραπόστολοι «ἀπὸ πορνείας ἐπὶ σωφροσύνην ἐκάλουν, ἀπὸ μέθης ἐπὶ νηστείαν, ἀπὸ γέλωτος ἐπὶ δάκρυα καὶ κατάνυξιν, ἀπὸ πλεονεξίας ἐπὶ ἀκτημοσύνην, ἀπὸ φιλοζωίας ἐπὶ θανάτους, ἀπὸ ἀδείας (=ἀσφαλείας) ἐπὶ κινδύνους»². Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ καθ' ὅλου ἱεραπόστολοι τῶν πρώτων αἰώνων «πρὸς τὴν οἰκουμένην παρετάττοντο, παλαιὰν ἀναμοχλεύοντες συνήθειαν, χρονίαν καταλύοντες πλάνην, πατέρων καὶ πάππων καὶ προγόνων ἀνατρέποντες νόμους καὶ τὰ πάτρια τῶν πόλεων ἔθῃ διασαλεύοντες καὶ καθαιροῦντες»³. Καὶ κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, οἱ χριστιανοὶ ἱεραπόστολοι ὠδήγουν εἰς τὴν «ἀρετὴν καὶ σωφροσύνην» «τοὺς φρονοῦντας μὲν μαγικά, δεισιδαίμονας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοῖς τρόποις»⁴.

1. Αὐτόθι, σελ. 79.

2. Χρυσόστομος, Migne Ἐ.Π. τόμ. 61, στ. 63-65.

3. Χρυσόστομος, Migne Ἐ.Π. τόμ. 63, στ. 496-499.

4. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 51,2 ἐν Ad. Harnack, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. 2, σελ. 543.

3. ΑΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΑΙ ΤΗΣ 'ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.

Καὶ ἡ Βυζαντινὴ 'Εκκλησία, ἔχουσα συνείδησιν τῆς οἰκουμενικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ, διωργάνωσεν εὐρὺ δίκτυον ἐργασίας εἰς τὸν τομέα τῆς 'Εξωτερικῆς 'Ιεραποστολῆς, ἥτις κυριολεκτικῶς ἐξημέρωσε καὶ ἐξεπολίτισε πλείστους λαούς, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν παλαιὰν ἐποχὴν ἦσαν ἀνθρωποφάγοι.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, διάφορα βαρβαρικά φύλα, ὅπως οἱ Οὐνοὶ, Γότθοι καὶ Βησιγότθοι κατέκλυσαν τὴν Εὐρώπην. Ὁ *Andrè Maurois* γράφει διὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν: «Οἱ βάρβαροι ἔχουν ἐκμηδενίσει τὴν ιδέαν τοῦ νόμου καὶ ὁ καθένας ἐπικαλεῖται τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς του». Δὲν διστάζει δὲ νὰ ὁμιλήσῃ «γιά μιὰ ἄγρια κοινωνία»¹. Εἰς τὴν Γερμανίαν εἰς τὸ τέλος τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος κυριαρχεῖ τὸ πνεῦμα τῆς βαρβαρότητος: «Ὅπως ὅλες οἱ γερμανικὲς φυλές, γράφει ὁ κορυφαῖος βυζαντινολόγος *A. Vasiliev*, τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, οἱ Γότθοι ἦσαν βάρβαροι»². Ἡ 'Αγγλία τὸν 5' ἀκόμη μ.Χ. αἰῶνα παρουσίαζε τοιαύτας ἐκδηλώσεις βαρβαρότητος, ὥστε ὁ ἱεραπόστολος Αὐγουστῖνος πρὸς στιγμὴν ἐδίστασε νὰ τὴν ἐπισκεφθῇ καὶ ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ δρόμου εἰς τὴν 'Ρώμην. Ἐπειτα ἐσκέφθη σοβαρώτερον καὶ ἔκαμε τὴν ἱεραποστολικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν του ἐξόρμησιν εἰς τὰς βρεττανικὰς νήσους³. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς Σλαυικοὺς λαούς. Εἰς ὠρισμένας περιοχάς, ὡς εἰς τὸ Κίεβον, ἐθυσίαζον ἀνθρώπους. Ὁρθῶς λοιπὸν ἐλέχθη, ὅτι «ἐντελῶς βρεφικὸς ἦτο ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Μεσαίωνος. Ὁ Εὐρωπαῖος μπαίνει σ' αὐτὸν ἀπολίτιστος, βάρβαρος, σχεδὸν ἀνθρωποφάγος»⁴.

1. *Andrè Maurois*, 'Ιστορία τῆς Γαλλίας, μτφρ. Κ. Πολίτης, 'Αθήναι, σελ. 27, 29.

2. *A. Vasiliev*, 'Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μτφρ. Δ. Σαβράμη, 'Αθήναι, 1954, τόμ. Α', σελ. 112. ΕΚ, σελ. 71.

3. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 'Ο Ἕλλην Ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας Θεόδωρος, Περιοδικὸν «Νέα Ἡμέρα», 1900, ἀριθ. τεύχ 1537-38.

4. Περιοδικὸν «Ἀκτῖνες», 1944, σελ. 62.

Ὁ ἐκπολιτισμὸς πάντων τούτων εἶναι ἓν ἀληθές θαῦμα, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὴν βαθεῖαν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τοῦ Χριστιανισμοῦ. «Παραλαμβάνει αἰμοδιψεῖς λύκους καὶ τοὺς μεταμορφώνει εἰς ἡμέρα καὶ ἄκακα ἄρνια. Εἰς τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας παρελαύνουν ὀνόματα γνωστῶν καὶ μεγάλων ἱεραποστόλων, ποὺ ἐξεπολίτισαν ὁλοκλήρους ἀγρίους λαούς. Ἀναρίθμητοι ὅμως εἶναι οἱ ἄγνωστοι ἱεραπόστολοι, ποὺ κατεσπαράχθησαν ἀπὸ τοὺς καννιβάλους, ὅπως τὰ πρόβατα ἀπὸ τοὺς λύκους... Ὅπου ἐπάτησαν τὸ πόδι των οἱ ἱεραπόστολοι, οἱ μεγάλοι αὐτοὶ σκαπανεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ θαύματα τῆς ἐξημερώσεως τῶν ἀγρίων δὲν ἐβράδυναν νὰ φανοῦν»¹. Δι' αὐτό, ὡς λέγει ὁ Diehl, «τὸ ἔργο τῶν ἱεραποστολῶν ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς δόξες τοῦ Βυζαντίου»².

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Θαυμαστὸς λ.χ. ὑπῆρξεν ὁ ἐκπολιτισμὸς τῆς Αἰθιοπίας. Δύο ἀδελφοί, ὁ Αἰδέσιος καὶ ὁ Φρουμέντιος, συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Αἰθιοπίας. Ἄλλ' οἱ αἰχμάλωτοι ἠλευθέρωσαν ἡγεμόνα καὶ λαὸν ἐκ τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων καὶ ἐκ τῆς βαρβαρότητος.

Μετὰ δύο αἰῶνας, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, εὕρισκομεν τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας εἰς πλήρη ἱεραποστολικὴν ἀκμὴν. Οἱ κάτοικοι τῆς Νουβίας, ὡς καὶ αἱ βάρβαροι φυλαὶ τῶν Βελεμμύων καὶ τῶν Ἀλοδαίων εἰς τὰ ὅρια τῆς Αἰθιοπίας, αἱ ὁποῖαι, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος, «καὶ ἀνθρώπους τῷ ἡλίῳ θύουσιν», ἐκπολιτίζονται καὶ ἀναδεικνύουν χριστιανοὺς ἡγεμόνας. Αἱ πόλεις των γίνονται χριστιανικὰ καὶ ἑλληνικὰ κέντρα, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται πολλοὺς αἰῶνας, ὡς δεικνύουν αἱ ἄφθονοι ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, αἵτινες εὐρέθησαν μέχρι τῆς περιοχῆς τοῦ Χαρτούμ³.

1. ΕΚ, σελ. 72-73.

2. Charles Diehl, *Les grandes problèmes de l'histoire byzantine*, Paris 1943, σελ. 17. Β. Ἐράστου, *Χίλια χρόνια ἀκτινοβολίας*, περ. «Ἀκτῖνες», ἔτος 1948, σελ. 42.

3. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας*, σελ. 463. Β. Ἐράστου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 41-42.

Διὰ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῆς Σκυθίας, τῆς Περσίας, τῆς Φοινίκης ἔστελλεν ἤδη ἱεραποστόλους ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Οὗτος καὶ εἰς τὴν ἑξορίαν ἀκόμη εὐρισκόμενος δὲν λησμονεῖ τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον. Ἐξοδεύει τὰ χρήματα, τὰ ὅποια στέλλουν εἰς αὐτὸν οἱ θαυμασταὶ του, διὰ τὴν ἰδρυσιν πνευματικῶν κέντρων πρὸς φωτισμὸν τῶν βαρβάρων ἢ διὰ τὴν ὀργάνωσιν εἰς τὰ ἀφιλόξενα ἐκεῖνα μέρη τῆς Ἀρμενίας ἔργων κοινωνικῆς προνοίας. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξεχριστιανίσθησαν βάρβαροι φυλαὶ τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπως οἱ Τζάνοι, γείτονες τῶν Λαζῶν, «ληστείας ἀφέμενοι πάσας», ὡς λέγει ὁ Προκόπιος. Ἀξιόλογον ὑπῆρξε τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον εἰς τὴν Συρίαν, Μεσοποταμίαν καὶ Ἀραβίαν. «Μαζὶ μὲ τὴν χριστιανικὴν φιланθρωπία καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀγάπης μεταδίδονται καὶ τὰ γράμματα. Καὶ ἀρχίζουν ἔτσι νὰ ἀναπτύσσωνται οἱ ἐντόπιες φιλολογίαι, ποὺ ἐκαλλιέργησαν ὅλα τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη, ὅσα καλλιεργοῦσαν καὶ οἱ Βυζαντινοί... Ὅσο γιὰ τὶς ἄλλες καλλιτεχνικὰς ἐπιδράσεις, αὐτὲς πιά τὶς συναντᾶμε σὲ κάθε σελίδα τῆς ἱστορίας. Πέρσαι καὶ Ἀραβες ἡγεμόνες ζητοῦν διαρκῶς ἀπὸ τὸ Βυζάντιο μηχανικούς, γιὰ νὰ τοὺς φτιάσουν κάστρα, παλάτια καὶ γέφυρες, διακοσμητὰς καὶ μωσαϊστάς, γιὰ νὰ τοὺς τὰ στολίσουν, σοφοὺς ἐπιστήμονας γιὰ τὶς αὐλὰς τους, ὡς καὶ ζωγράφους»¹. Εἶναι πλέον βέβαιον, ὅτι ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὅποιον μετέδωσαν οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς Ἰσπανίας, ἦτο δάνειον βυζαντινόν. «Ἀπὸ τὸν 11ον ἕως τὸν 13ον αἰῶνα, ὁμολογεῖ ὁ Α. Rambaud, ἐμάθαμεν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας πολλὰ σχετικῶς μὲ τὰ Μαθηματικά, τὴν Φυσικὴν, τὴν Χημείαν, τὴν ναυσιπλοΐαν καὶ ναυπηγικὴν, τὴν τακτικὴν τοῦ πολέμου, τὴν ὀχυρωματικὴν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι εἰς ὅλα αὐτὰ οἱ Ἀραβες δὲν ἦσαν παρὰ μαθηταὶ τῶν Βυζαντινῶν. Βιβλία, τὰ ὅποια ἐθεωροῦντο ὡς ἀραβικά, ἀπεδείχθη ὅτι ἦσαν ἀπλῶς μεταφράσεις ἐλληνικῶν βιβλίων»². Ὑπὸ τὰς ἐκπολιτιστικὰς ταύτας ἐπιδράσεις ἦτο ἓν μόνιμον ὑπόβαθρον: τὸ ἱεραποστολικὸν δίκτυον

1. Β. Ἐράστου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 87-88.

2. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Περὶ τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι, 1935, σελ. 10 ἐν Β. Ἐράστου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 88-89.

τῶν νέων ὀρθοδόξων ἐπισκοπῶν, αἱ ὁποῖαι ἰδρύοντο εἰς τὰ μέρη αὐτά. Τοιουτοτρόπως «χάρις στήν ὀρθοδοξία, συμπεραίνει ὁ Diehl, ἡ αὐτοκρατορία εὗρισκε μιὰ ἐνότητα, πού ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φυλὴ δὲν τὴν ἔδιναν σ' αὐτὴ παρὰ ἀτελῶς»¹. Γνωστὴ εἶναι καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῶν Σελτζούκων, Ὁθωμανῶν Τούρκων καὶ Μογγόλων².

Ἐπειτα σημαντικὸς ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τοῦ Χριστιανικοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν ἐκχριστιάνισιν τῶν Σλαύων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἱεραποστόλων ἐδιδάχθησαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι θηρίον, ἀλλ' εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης. Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Βουλγάρων. Ὡς λέγει ὁ Dvornik, «οἱ ἐκπολιτιστικὲς συνέπειες τοῦ ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ φαίνονται καλύτερα ἀνάμεσα στοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι μέσα σὲ δυὸ-τρεῖς γενεὲς ἐπῆραν θέσι ἀνάμεσα στὰ πολιτισμένα ἔθνη»³. Ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἰωσήφ μετέβη εἰς τὴν Βουλγαρίαν, συνοδευόμενος ὑπὸ τεχνιτῶν, ἀρχιτεκτόνων καὶ ζωγράφων. Ὁ υἱὸς τοῦ πρώτου χριστιανοῦ βασιλέως, ὁ Συμεὼν, ἐσπούδασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Συμεὼν, ἐπιστρέψας εἰς Βουλγαρίαν, ἀνέθεσεν εἰς πεπαιδευμένους τὴν μετάφρασιν διαφόρων ἑλληνικῶν ἔργων. Τότε μετεφράσθησαν τὰ συγγράμματα τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Συμεὼν ἐφιλοπόνησε μίαν ἀνθολογίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Συγχρόνως Ἕλληνες καλλιτέχναι ἐμήσαν τοὺς Βουλγάρους εἰς τὰ μυστικὰ τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ οὕτως ἐδημιουργήθη μία βυζαντινοβουλγαρικὴ τέχνη. Ἦτο τότε, ὡς λέγει ὁ Dvornik, «ὁ χρυσοῦς αἰὼν τοῦ σλαυικοῦ πολιτισμοῦ· ὁλόκληρη ἡ νοοτροπία τοῦ λαοῦ διαπλάσθηκε πάνω στὰ βυζαντινὰ πρότυπα»⁴. Ἀνάλογος ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τοῦ Χριστιανικοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σερβικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ Σλαῦοι εὐγνωμονοῦν τοὺς μεγάλους ἐκπολιτιστάς των, τοὺς δύο Ἕλληνας ἱεραποστόλους Κύριλλον καὶ Μεθό-

1. Charles Diehl, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 47.

2. Β. Ἐράστου, ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 89.

3. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 44.

4. Ἀὐτόθι.

διο ν (9' αἰών), οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν κυρίως ἐν τῇ Μοραβίᾳ. Οὗτοι ἐξέμαθον τὴν σλαυϊκὴν γλῶσσαν καὶ «κατήρτισαν σλαυϊκὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλληνικῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς. Ἦδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία. Διὰ τῶν μεταφράσεων ὁμοῦς τούτων οἱ δύο Ἕλληνες ἐκ Θεσσαλονίκης δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμόν εἰς τοὺς Μοραβούς, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαυϊκῆς φιλολογίας»¹. Ὡς παρατηρεῖ ὁ τσέχος καθηγητῆς Dvornik, «ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν τοὺς πνεῦμα, τὸ δημοκρατικὸ καὶ φιλελεύθερο, ποὺ σέβεται τὴν ὄντοτητα ἀτόμων καὶ ἐθνῶν». Δὲν ἐπέβαλον τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἔδειξαν προσαρμοστικὸν πνεῦμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δυσκαμψίαν τῶν Λατίνων. «Μὲ αὐτὴν τὴν καινοτομίαν ἐπλουτίσθη ἡ Χριστιανωσύνη τῆς Δύσεως μὲ τὴν καλυτέραν ἐλληνοβυζαντινὴν παράδοσιν· καὶ οἱ σλαυϊκὲς μεταφράσεις ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ ἐπολλαπλασιάζοντο, ἤρχοντο οἱ Σλαῦοι προσήλυτοι σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἀγία Γραφή, μὲ τὰ ἐλληνικὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ τὸ κανονικὸ δίκαιο καὶ ἐμάθαιναν νὰ φτιάνουν πρωτότυπα σλαυϊκὰ ἔργα σύμφωνα μὲ τὸ ἐλληνικὸ καὶ βυζαντινὸ φιλολογικὸ στύλ. Ἔτσι μαζί μὲ τὴ Βουλγαρία, ποὺ ἀνοίξε διάπλατα τὶς πόρτες τῆς στὸν ἐλληνοβυζαντινὸ πολιτισμό, καὶ τὴ Σερβία, ποὺ καλοῦσε Ἕλληνας ἱεραποστόλους ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου, ἓνας νέος δρόμος ἀνοίγε στὴ νότια καὶ κεντρικὴ Εὐρώπῃ γιὰ τὴν ἐλεύθερη διείσδυσι τῆς ἐλληνικῆς μαθήσεως στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ»².

Τὸ ἐν γένει ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας ἦτο σημαντικὸς ἐκπολιτιστικὸς παράγων. «Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους λαούς, γράφει ὁ Diehl, τὸ Βυζάντιον δὲν ἔφερνε μόνον τὴ Θρησκείαν· μαζί μ' αὐτὴν τοὺς ἔφερνε τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους, τὶς μορφές τῆς διοικήσεως, ἓνα δίκαιο, ποὺ θὰ ῥυθμίσει τὶς κοινωνικὰς

1. K. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, Ἀθῆναι, 1939, τόμ. Α', σελ. 446-447. ΕΚ, σελ. 74.

2. Dvornik, The Diffusion of Greek Culture ἐν περ. The Geographical Magazine, 1946.

σχέσεις, τὴν ἐκπαίδευσιν... "Ἕλληνες δάσκαλοι ἔρχονται νὰ διδάξουν στὰ σχολεῖα. "Ἕλληνες ἱερεῖς λειτουργοῦν στὶς καινούργιες ἐκκλησίες φτιαγμένες στὸ σχέδιο τῶν βυζαντινῶν καὶ στολισμένες ἀπὸ βυζαντινοὺς καλλιτέχνες μὲ λαμπρὰ μωσαϊκά. Τὰ κύρια ἔργα τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας μεταφράζονται μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο στὰ σλαβικά καὶ δίνουν ἔτσι μοντέλλα, ποὺ προετοιμάζουν σὲ κάθε χώρα τὴ γέννησι μιᾶς ἐθνικῆς φιλολογίας... "Εἴτσι ὅλα αὐτὰ τὰ βάρβαρα φύλα ἐγίνοντο πραγματικοὶ λαοί... καὶ γιὰ ὅλη τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην τὸ Βυζάντιο ἦταν ἀληθινὰ ὁ μεγάλος παιδαγωγός, ὁ μεγάλος μύστης»¹. Διὰ τοῦτο, ὡς λέγει νεώτερος ῥώσος ἱστορικός, «μετὰ δέκα αἰῶνας, οἱ ὅποιοι παρῆλθον, ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος δὲν ἀνήκουν ἀκόμη εἰς τὸ παρελθόν. Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἀκόμη τὸ ὄνομά των εἶναι ἀχώριστον ἀπὸ ὅλα τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν καὶ διεγείρουν τὸν σλαβικὸν κόσμον»².

Ἡ Ῥωσία ἔπειτα μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀγρίων σλαβικῶν καὶ ἄλλων φυλῶν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἐμυήθη εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἐξημερώθη. "Ἕλληνες κληρικοὶ κατήχησαν καὶ ἐβάπτισαν τὸν ῥώσον ἡγεμόνα Βλαδίμηρον καὶ μυριάδας λαοῦ. Ἐνῶ ἄλλοτε εἰς τὸ Κιέβον, ἐμπρὸς εἰς τὸ ξόανον τοῦ ψευδοῦς Θεοῦ, ἐθυσιάζοντο ἄνθρωποι, τώρα ὁ Βλαδίμηρος ἱδρυσε χριστιανικοὺς ναοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀντήχει τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συναδελφώσεως³. Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Ῥώσων εἶχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὴν ὑψωσιν τῆς πολιτιστικῆς στάθμης αὐτῶν. Ὁ Βλαδίμηρος καὶ ὁ Ἱεροσλαῦος ἱδρυσαν ναοὺς, μοναστήρια, σχολεῖα καὶ εἰσήγαγον ἐκκλησιαστικὰ βιβλία μεταφρασμένα σλαβιστί. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς ῥωσικῆς τέχνης. «Ἡ ἁγία Σοφία τοῦ Κιέβου, λέγει ὁ Diehl, μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν της, μὲ τὰ ὠραῖα της μωσαϊκά, μὲ τὶς πε-

1. Ch. Diehl, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17. Β. Ἑράστου ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 42-43.

2. IXΠ, σελ. 248.

3. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, Ἀθῆναι, 1954, σελ. 87-89.

ρίεργες ζωγραφίες της, δείχνει ποιά ἦταν ἤδη ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἡ ἐπίδρασις τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίδρασις ἐπεκτείνεται στὸν 12ον αἰῶνα στὶς τοιχογραφίες τῆς Ναρεντίτσα καὶ ὡς τὸν 14ον στὶς ἀγιογραφίες τῆς σχολῆς τοῦ Νοβγορόδ ἢ τοῦ Βλαδιμήρ, ποὺ θυμίζουν ἀρκετὰ χαρακτηριστικὰ στὴν τέχνη τοῦ Μυστρᾶ». Καὶ ὁ Dvornik θαυμάζει τὸν ρεαλισμὸν τῶν μωσαϊκῶν καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς ἁγίας Σοφίας τοῦ Κιέβου, ὡς καὶ τὰς ἄλλας ῥωσικὰς εἰκονογραφίας καὶ ἰδίως τὸ συναρπαστικὸν κάλλος τῆς Παναγίας τοῦ Βλαδιμήρ (11ος αἰών), ἣτις ἐνέπνευσεν ἑκατομύρια Ῥώσων¹. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐξαρθῇ, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς χριστιανικῆς Ῥωσίας ἐξέπεμψε τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν Δύσιν. Ὡς λέγει πάλιν ὁ Dvornik, «φαίνεται ὅτι τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα ἓνας νέος δρόμος ἀνοιξε, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ξεχύθηκε στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Καὶ ἡ Ῥωσία τοῦ Κιέβου φαίνεται ἔτοιμη καὶ ἀποφασισμένη νὰ δράσῃ σὰν ἐνδιάμεσος μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Δύσεως, διότι οἱ πόλεις της ἦταν ὀρθάνοιχτες καὶ ἦταν πολὺ γνωστὴ στὴ Γερμανία, Γαλλία καὶ Ἀγγλία. Οἱ ἡγεμόνες της συγγενεύανε μὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς καὶ ἡ βυζαντινὴ ἐπίδρασις διείσδυσε τότε ἀπ' τὴ Ῥωσία στὴν Πολωνία κ.ά.»².

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντίου δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλ' ἔφθασε «μέχρι τῶν τελευταίων ἄκρων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης».

Τὸ 669 μ.Χ. ἀπεβιβάσθη εἰς τὰς βρεττανικὰς ἀκτὰς ὁ Ἕλλην ἱεραπόστολος Θεόδωρος, ὁ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας. Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐσήμανε τὴν ἀπαρχὴν μιᾶς νέας ἐποχῆς διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ Θεόδωρος ἐπάλαισε μὲ ὑπεράνθρωπα ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα προέβαλον οἱ βάρβαροι. Περιώδευε τὴν χώραν, ἐκήρυττεν, ἐβάπτιζεν, ἐχειροτόνει ἱερεῖς, ἵδρυε μοναστήρια, σχολεῖα κατώτερα καὶ ἀνωτέρας σχολὰς. Μὲ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον ἐξημέρωσε τοὺς κατοίκους, ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἁγγλων. Ἡ αὐλὴ

1. D v o r n i k, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 304.

2. Β. Ἑράστου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 45-46.

τοῦ Μ. Καρόλου ἦτο κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας, διότι ἦλθον εἰς αὐτὴν Ἕλληνες μοναχοὶ μετ' ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Ὁ Maurois (Μωρουά) ὁμολογεῖ διὰ τὴν πατρίδα του: «Στοὺς ζοφεροὺς καὶ συγκεχυμένους χρόνους, ποὺ περιγράφομεν, οἱ καλόγεροι, καθὼς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι, συντελοῦν στὸ νὰ εἰσαχθῇ κάποιος ἀνθρωπισμὸς μέσα σὲ μιὰ ἄγρια κοινωνία»¹. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ λόγιοι Ἕλληνες μοναχοὶ τὸν 1' αἰῶνα μετέδωσαν τὸν βυζαντινὸν πολιτισμόν².

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ. Τὸ διὰ τῶν αἰώνων ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε σπουδαιότατος ἐκπολιτιστικὸς παράγων.

4. Πρακτικὴ ἐφαρμογή.

Ὡς Ἕλληνες πρέπει νὰ εἴμεθα ὑπερήφανοι διὰ τὸ ἐνδοξον πολιτιστικὸν παρελθὸν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία εἶναι ὁ ἄμεσος κληρονόμος καὶ διάδοχος τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ πλέον ἔχομεν ἱεράν ὑποχρέωσιν νὰ γνωρίσωμεν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὸ φωτεινὸν παράδειγμα τῶν βυζαντινῶν προγόνων μας, μελετῶντες λεπτομερῶς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις του. Πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀνακαινιστικῆς ἐπιδράσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἓνα ὑγιᾶ καὶ ὠλοκληρωμένον πολιτισμόν. «Οἱ ἀρνηταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ κόπτονται δῆθεν διὰ τὸν πολιτισμόν. Τὰ ἐκπολιτιστικά των ὅμως κηρύγματα δὲν ἔχουν οὐσίαν καὶ βάθος καὶ δύναμιν ἐκπολιτιστικὴν. Εἶναι κηρύγματα ἀνεδαφικά, δημαγωγικά, δι' ἐσωτερικὴν μόνον κατανάλωσιν»³. Μόνον ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκπορεύεται ἡ ἀληθὴς ἐκπολιτιστικὴ καὶ ἐξημερωτικὴ δύναμις.

1. ΕΚ, σελ. 75. André Maurois, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 29.

2. Β. Ἐράστου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 47.

3. ΕΚ, σελ. 76.

Μορφή διδασκαλίας.

Ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ μαθήματι δέον νὰ εἶναι ἡ διαλογικὴ μορφή διδασκαλίας.

Ἐποπτικὰ μέσα.

Ῥαδιοφωνικαὶ σκηναί, θεατρικαὶ παραστάσεις, κινηματογραφικαὶ ταινίαι κ.τ.τ. δύνανται νὰ δείξουν τὰς πολλαπλὰς ἐπὶ τῶν λαῶν ἐπιδράσεις τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ πλέον θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ προβληθοῦν διαφάνειαι δεικνύουσαι μνημεῖα τῶν διαφόρων λαῶν, εἰς τὰ ὅποια φαίνεται ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου.